

**ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ КОНТЕКСТ**

У статті розглядається питання впливу соціальної державної політики на розвиток структури та змісту підготовки соціального працівника в Україні та в світі. Констатовано, що характерною рисою сучасного розвитку соціальної сфери держави є її залежність від економічного розвитку, який, за твердженням сучасних науковців, аналітиків та експертів, знаходиться в кризовому стані. Розрив між декларованими на державному рівні цінностями соціального плану та реальними потребами населення у соціальному захисті актуалізує проблему готовності соціальних працівників до викликів сучасності. На основі аналізу сучасного стану соціальної політики України, з огляду на чинну систему підготовки соціальних працівників у вітчизняних закладах вищої освіти та провідні напрями вітчизняних досліджень зарубіжного досвіду з визначеної проблеми, зроблено висновок щодо необхідності суттєвої розробки проблеми співвіднесення чинних (світових) моделей соціального захисту населення із особливостями підготовки соціальних працівників з огляду на вітчизняний контекст.

Ключові слова: державна соціальна політика, модель розвитку соціальної освіти, соціальний працівник, зарубіжний досвід.

**NATIONAL SOCIAL POLICY AND SOCIAL EDUCATION DEVELOPMENT:
FOREIGN EXPERIENCE AND DOMESTIC CONTEXT**

The article deals with the question of national social policy impact on the development of the structure and the content of caseworker training in Ukraine and in the world. It was noted that characteristic of modern national social sphere development is its dependence on economic development, which according to modern scholars, analysts and experts, is in crisis condition. The gap between the proclaimed at the national level social plan values and real needs of the population in social protection brings up to date the problem of caseworkers' commitment to the challenges of modernity. On the ground of the analysis of Ukrainian social policy current state, taking into account the current system of case workers' training in state institutions of higher education, and leading directions of domestic studies of foreign experience on a particular problem, it was found that there is a need to analyze fundamentally the problem of correlation of the current (world) models of social protection of the population with the peculiarities of case workers' training in view of the domestic context.

Key words: national social policy, development model of social education, caseworker, foreign experience.

Особливістю соціально-економічного розвитку України є її соціальне спрямування, про що зокрема йдеться у Конституції України (стаття 1). Характерною рисою сучасного розвитку соціальної сфери держави є її залежність від загальноекономічного розвитку, який, за твердженням сучасних науковців, аналітиків та експертів, знаходиться в кризовому стані. Розрив між декларованими цінностями соціального плану та реальними потребами

населення у соціальної захисті актуалізує проблему підготовки соціальних працівників до здійснення покладених на них функцій.

Питання соціальної підтримки незахищених верств є ключовою у дослідженнях сучасних вчених у різних галузях наукового знання. Передусім варто відзначити праці, в яких питання розглядається в соціально-політичному аспекті (С. Богуславська, О. Кошонько, Е. Лібанова, Д. Маховський, В. Третяк та ін.). Вчені звертають увагу на різноманіття світових моделей соціальної політики (соціал-демократична, консервативна, ліберальна, корпоративістська, католицька і рудиментарна тощо) та зазначають, що перед Україною постало питання щодо «побудови збалансованої, послідовної й логічної моделі соціальної політики, яка б відповідала викликам та загрозам ХХІ ст.» [7, с. 226]. Власна українська модель соціальної політики, на думку вчених, повинна врахувати історичні, соціокультурні, економічні умови та тип суспільно-політичного устрою держави.

Через урахування світового досвіду з реалізації соціальної політики держави розглядають проблему і в педагогічному аспекті. Вітчизняні вчені (Л. Віннікова, Н. Гайдук, Н. Кабаченко, С. Когут, В. Козубовський, А. Кулікова, Г. Лещук, О. Ольхович, О. Павлішак, О. Пічкач, О. Пришляк, Н. Микитенко, Ю. Рябова, Н. Собчак, Г. Слозанська, В. Тименко, М. Яковлев та ін.) досліджують питання підготовки соціальних працівників у різних країнах світу. Узагальнений погляд на праці вітчизняних вчених, в яких відображений світовий досвід, дозволяє Ю. Рябовій зробити висновок, що підготовка фахівців соціальної сфери за кордоном «ґрунтується на суспільних вимогах та концептуальних підходах, на основі яких проводиться теоретична підготовка фахівців з урахуванням вимог соціальної практики» [9, с. 19].

Напрацювання вітчизняних вчених у напрямі підготовки соціальних працівників в Україні та в світі спонукає встановлення об'єктивних чинників, що ускладнюють процес реалізації фахівця у повсякденній реальності.

Соціальний захист населення як провідний напрям державної політики України закріплено у низці вітчизняних нормативно-правових документів різних рівнів (*Закони України* «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», 2001 р.; «Про соціальні послуги», 2003 р.; *постанови Кабінету Міністрів України* «Загальне положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді», 2004 р.; «Порядок взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах», 2013 р. та «Порядок виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)» 2013 р.; *накази МОН України* «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах», 2008 р; *наказ Мініюсту України* «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах», 2018 р. тощо).

Втім виконання державою своїх соціальних зобов'язань ускладнене через несприятливі явища політико-економічного та соціокультурного розвитку України. Практично всі сучасні дослідники, експерти та аналітики стверджують негативний вплив соціально-економічних проблем та стан життя населення України, що позначається на «погіршенні фізичного здоров'я, скороченні середньої тривалості життя, збільшенні диференціації доходів різних груп

населення, погіршенні соціальної захищеності, соціального забезпечення» [6, с. 31] тощо.

Варто відзначити, що за рівнем «Індексу соціального розвитку» (далі – Індекс), який встановлюється американською неурядовою організацією Social Progress Imperative (51 показник відображає три напрями соціального розвитку: базові людські потреби, добробут і можливості [3]), в 2018 р. Україна посіла сумарну 64 сходинку зі 146 країн світу з такими показниками: базові людські потреби (Basic Human Needs) – 81 місце; добробут (Foundations of Wellbeing) – 69 місце; можливості (Opportunity) 57 місце. Звернення до розгорнутих соціальних відомостей Індексу демонструє це більш невтішні результати за такими показниками: тривалість життя – 60 років (89 місце); доступ до основних послуг – 72 місце, доступ до медичних послуг – 58 місце. Вочевидь, що перед державою стоїть необхідність покращення представлених результатів.

Певну парадоксальність ситуації вбачаємо в тому, що виконання державних соціальних програм обмежене через економічні труднощі, які й обумовлюють зростання серед населення попиту на соціальну підтримку. Від «перманентної кризи» страждають найбільш вразливі верстви населення (безробітні, похилого віку, багатодітні, інваліди), що обумовлює зростання суспільної потреби у послугах соціальних працівників.

В Україні існує значний досвід з підготовки соціальних працівників, який веде свій початок з 1991 р., коли до «Кваліфікаційного довідника посад керівників, спеціалістів і службовців» було уведено «спеціаліста із соціальної роботи», «соціальний педагог» та «соціальний працівник». Тож можемо припустити, що впродовж майже тридцяти років в Україні зроблено чимало у визначеному напрямі. Свідченням чого слугує не лише кількість фундаментальних наукових розробок, теоретико-практичних напрацювань, методичних рекомендацій тощо, а й розгалужена мережа закладів професійної підготовки соціальних працівників.

Сьогодні, зважаючи на попит та актуальність соціальної роботи у вітчизняних умовах, вважаємо звертаємося до фактичних показників щодо підготовки соціального робітника у вітчизняних закладах вищої освіти (далі – ЗВО). Ю.Рябова у своїй дисертації констатує, що «професійна підготовка спеціалістів з соціальної роботи здійснюється у ВНЗ різних напрямків: університетах класичного профілю, педагогічних університетах, академіях, педагогічних, медичних, технічних, юридичних, економічних інститутах [9, с. 35].

За даними, які наводить вітчизняний сайт osvita.ua (розділ Довідник ВНЗ, <https://osvita.ua/vnz/guide/search-17-0-0-185-50.html>), спеціальність «соціальна робота» нині надають 68 закладів вищої освіти. Втім ці відомості не можемо вважати повними, оскільки звернення до офіційних сайтів тих чи тих університетів свідчить про більше поширення спеціальності. Власне перелік напрямів ЗВО що здійснюють підготовку соціальних працівників, наведений вище, дає можливість припустити домінування у тому чи іншому ЗВО певного (юридичного, медичного, психолого-педагогічного тощо) освітнього спрямування.

Інше питання, які вимоги працедавця має сьогодні задовольняти соціальний працівник. Звернення до ринку вакансій через систему інтернет-пошуку демонструє, що для роботи в реальних умовах ринку праці фаховість працівника не є обов'язковою. Зокрема в Києві за 30 днів січня 2019 р. подано – 8 вакансій, де до претендентів висуваються доволі невеликі вимоги: запрошуються

не лише фахівці, а й «активні пенсіонери», та взагалі ті, хто має досвід догляду переважно за людьми похилого віку. Отже попит окреслює практичну зорієнтованість спеціаліста, про що пише А. Капська, коли наголошує на необхідності зробити професійно-зорієнтовану практику, яка «визначає та загальні та конкретні завдання, практичні вміння та навички, якими має оволодіти висококваліфікований працівник соціальної сфери», базовим компонентом у підготовці соціального працівника [4, с. 14]. Це дуже важливе, на нашу думку, зауваження, з огляду на реальний, стан соціальної політики в Україні та остаточну не визначеність векторів його подальшого розвитку.

Власне у пошуках ефективних моделей підготовки соціальних працівників і звертаються вітчизняні вчені до зарубіжного досвіду. Ці дослідження містять цікавий та різноманітний матеріал щодо: «механізмів реалізації системи неперервної соціальної освіти; партнерської співпраці між навчальними закладами і соціальними установами у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців, їх соціального захисту і працевлаштування» (Г. Слезанська [10, с. 6]); загальних тенденцій, принципів, концепцій, систем та моделей підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів різних країнах (Н. Горішина [2], Л. Романовська [8], Ж. Чернякова [11]). Значно рідше дослідники звертають увагу на вплив соціальної політики тієї чи тієї держави на професійне становлення соціального працівника власне ув українському контексті. Достатньо категоричним, проте правильним вважаємо висновок О. Гомонюк: «...зарубіжні системи професійної соціальної освіти в нашій країні відтворити неможливо. Хоча певні підходи й форми організації підготовки фахівців соціальної сфери різних країн можна застосувати і в Україні, враховуючи її соціально-економічну, культурну та ментальну своєрідність» [1, с. 62].

З огляду на тему нашої публікації вважаємо цікавою, але дещо суперечливою, думку Т. Матвейчук, що «Професійна підготовка фахівців соціальної роботи у ВНЗ детермінована соціальними, економічними і культурними умовами розвитку українського суспільства, що постійно змінюються й є значущими для системи вищої освіти, а також принципами, які відображають специфіку соціальної діяльності у суспільстві. Згідно з цією концепцією сучасної європейської моделі вищої школи, система підготовки майбутніх фахівців повинна втілюватися на умовах міждисциплінарного підходу, що забезпечує системне мислення, спрямовує професійну компетентність майбутнього фахівця до розуміння сутності і визначення ефективних напрямків вирішення існуючих проблем та реальних проблемних ситуаційних завдань соціального захисту населення» [5, с. 83]. В умовах практичної невизначеності соціальної політики держави, точніше знаходження її в тяглому та перехідному періоді – від тоталітарно-адміністративної до (припускаємо) ліберальної моделі, визначити найбільш ефективні зміст та структур освіти соціального працівника, не вважаємо можливим. Том, вважаємо, існує єдиний шлях, що дозволить фахівцю здобути роботу відповідно до спеціальності та реалізуватися професійно, ще максимальне наближення освітнього процесу до практичних потреб, зважаючи на ствердження в соціальній політиці України тенденції відмови від загально-соціальної функції захисту на користь персональної допомоги окремим соціальним групам (безробітні, похилого віку, багатодітні, інваліди). Проте, навіть визначеність таких соціальних груп свідчить про обмеженість соціальної політики сучасної України найбільш нужденними верствами населення, що не може

розв'язати проблеми соціального захисту населення взагалі, проте може спрямувати практичну підготовку сучасного соціального працівника.

Отже, можемо констатувати, що хоча розроблені професійні (галузеві) стандарти соціального працівника проблема його спеціальної (фахової) підготовки перебуває і ще буде перебувати у колі науково-практичних дискусій, допоки проблему не буде розв'язано на державному рівні. Поки декларативні політичні установки не знайдуть своє втілення у реальному житті. Натомість сьогодні соціальний працівник повинен бути не лише готовим до виконання різноманітних функцій. Він повинен бути в курсі всіх нормативно-правових змін, всіх регіональних особливостей громадського функціонування. Отже подальшої суттєвої розробки потребує проблема співвіднесення чинних (світових) моделей соціального захисту населення із особливостями підготовки соціальних працівників з огляду на вітчизняний контекст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гомонюк О. М. Особливості професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери у скандинавських країнах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2014. Випуск 32. С. 62–64.
2. Горішна Н. М. Організація професійної підготовки майбутніх соціальних працівників : міжнародний досвід. *Social Work and Education*. 2014. № 1. С. 13–20.
3. Індекс соціального розвитку. 2018 Social Progress Index URL: <https://eba.com.ua/opublikovano-rezultaty-indeksu-sotsialnogo-rozvytku-2018/>. (дата звернення : 18.11.2018).
4. Капська А. Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія : Педагогічні науки*. 2010. № 15. С. 12–16.
5. Матвейчук Т. В. Особливості професійної підготовки соціальних працівників: (регіональний аспект). *Зб. наук. праць. Хмельницький ін.-т соц. технологій ун-ту «Україна»*. 2014. № 1 (9). С. 82–86.
6. Маховський Д. Соціальна політика України: стан та перспективи розвитку. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 2. С. 31–37.
7. Міхненко А., Щур Н. Світові моделі соціальної політики: уроки для України. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2011. Вип. 2. С. 219–227.
8. Романовська Л. І. Система підготовки фахівців з соціальної роботи за кордоном на прикладі розвинених країн. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. Випуск 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_3_21. (дата звернення : 18.11.2018).
9. Рябова Ю. М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в багатонаціональному середовищі : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04. Миколаїв, 2016. 238 с.
10. Слосанська Г. І. Професійна підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах Австралії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2011. 23 с.

11. Чернякова Ж. Ю. Інноваційні підходи до підготовки магістрів соціально-педагогічної галузі: зарубіжний досвід Великої Британії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2015. № 4(48). С. 141–151.

k_pedagogy@kdpu.edu.ua

Рецензент: д. пед. н., проф. Дем'янчук О. Н.